

Залеток Н.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ФЕМІНІЗМ ТА ПРАВО ГОЛОСУ ДЛЯ ЖІНОК У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Період із кінця XIX до перших десятиліть ХХ ст. для багатьох країн світу, зокрема Російської імперії та Великої Британії, пройшов під гаслами жіночої емансипації та ознаменувався набуттям жінками політичних та інших прав. Здебільшого це сталося завдяки наполегливій діяльності активістів феміністичного руху. Залежно від країни цей рух мав ті чи інші особливості, які становлять значний інтерес у контексті вивчення перебігу жіночого руху як загальносвітового явища, а також розвитку соціумів різних держав на тому чи іншому історичному етапі.

У статті представлено порівняльну характеристику особливостей перебігу феміністичного руху у контексті надання жінкам Російської імперії та Великої Британії виборчих прав на початку ХХ ст.

Авторка доходить висновку, що проблема надання політичних прав жінкам дещо пізніше з'явилася серед вимог активістів жіночого руху в Російській імперії і не була для них основною, тоді як для британських вона посідала чільне місце ще із XIX ст. Багато подібностей спостерігається під час порівняння особливостей підтримки активістів з боку політичних еліт, однак у Російській імперії політичні процеси, спрямовані на перебудову принципів формування електорату на умовах паритету представників двох статей, відбувалися значно швидше.

Практично повністю збігалися методи діяльності російських феміністок і британського конституційного крила суфражизму, однак різною була реакція на них із боку влади та суспільства. В обох країнах участь у феміністичному русі брали представниці різних прошарків, але насамперед середнього та робітничого. Умови, на яких у Великій Британії та Росії надали жінкам політичні права, відрізнялися, причому у Росії після надання загального виборчого права у 1917 році внаслідок Лютневої революції після Жовтневої революції відбувся відкат назад, коли з числа електорату було виключено чимало представників середнього та вищого прошарків.

Ключові слова: жіночий рух, фемінізм, суфражизм, право голосу, Велика Британія, Російська імперія.

Постановка проблеми. Перша половина ХХ ст. як для британок, так і для мешканок Російської імперії, а згодом – Радянського Союзу, ознаменувалася важливими змінами, втіленими насамперед у наданні їм політичних прав. У Великій Британії ця проблема перебувала на порядку денному уже з другої половини XIX ст., тоді як в Російській імперії вона набула широкого розголосу дещо пізніше. Однак виборчі права жінки обох держав здобули майже одночасно. Крім того, поступово перед ними постали нові можливості для самоствердження у найрізноманітніших сферах побутування – освіті, політиці, на ринку праці. Здебільшого це сталося завдяки наполегливій діяльності активістів феміністичного руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням жіночого руху початку ХХ ст. у Росій-

ській імперії займалися Н. Баннікова [3], І. Купріна [7], О. Шнирова [26], І. Юкіна [12] та інші. Серед учених, які студіювали проблематику, пов'язану з британським суфражизмом та антисуфражизмом, необхідно назвати П. Бартлі [14; 15], Дж. Буш [16], С. Вінгерден [18], О. Шнирову [11]. Ці та інші дослідники представили широкий фактологічний та аналітичний матеріал із проблематики, однак практично не приділяли уваги порівнянню подій та явищ вказаного періоду у різних державах світу.

За винятком деяких загальних праць, наприклад робіт Л. Абрамс [2] та В. Успенської [10], де міститься короткий опис фактів, пов'язаних зі здобуттям жінками виборчих прав у різних країнах, в тому числі і у Великій Британії та Російській імперії, вказана проблематика ще не ставала об'єктом для прицільного порівняння. Водночас

подібне дослідження дало б змогу розширити наявні знання щодо перебігу жіночого руху як загальносвітового явища, а також відшукати спільне та відмінне у демократичних перетвореннях різних держав, що розширить наші уявлення про розвиток їхніх соціумів на тому чи іншому історичному етапі.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати та порівняти особливості перебігу феміністичного руху у контексті надання жінкам Російської імперії та Великої Британії виборчих прав на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга половина ХІХ ст. – перші десятиліття ХХ ст. пройшли для британського фемінізму під гаслами суфражизму (від англ. “suffrage” – «право голосу») – руху за право голосу для жінок. Здобувши це право, феміністки сподівалися отримати вплив на суспільний уклад і поступово урівняти юридичний статус чоловіків і жінок. Британський політикум і більшість соціуму внаслідок традиційної консервативної ментальності тривалий час чинили рішучий опір будь-яким спробам кардинальних змін у становищі жінок. Боротьба за розширення виборчого права тривала понад 50 років і нерідко набувала неабиякого загострення.

Так, політична обстановка на початку ХХ ст. склалася несприятливо для суфражистського руху. Його активісти вже мали кілька десятиліть досвіду боротьби. Протягом цього періоду вони подавали петиції до Палати громад із вимогою надання їм виборчих прав, які не мали особливих позитивних результатів¹. Попри те, що чисельність прихильників такої ідеї як серед жіноцтва, так і в лавах чоловіків-парламентарів поступово збільшувалася, наявної підтримки у Палаті громад наприкінці ХІХ ст. виявилось не досить для ухвалення суфражистських поправок у законодавстві.

У політичному житті початку ХХ ст. було багато інших невідкладних проблем, наприклад, англо-бурська війна 1899-1902 років, реформування Палати лордів, які опинилися в центрі уваги політиків і вимагали негайного вирішення. Вони відтермінували розгляд вимог жінок, зробили їх другорядними. Також у країні активно діяла численна і потужна опозиція до ідеї надання жінкам виборчих прав, представлена як пересічними британцями, так і керівною елітою. За тих обставин суфражистські законопроекти неодноразово поверталися на доопрацювання, всілякі уточнення потім знову обговорювалися і відхи-

¹ За винятком надання у 1869 році права голосу на місцевих виборах вдовам і незаміжнім власницям майна.

лялися. Тривале ігнорування вимог суфражисток з боку влади зумовило появу у 1903 році в їхніх лавах радикально налаштованого угруповання, яке виступило за рішучі зміни в тактиці ведення феміністичних кампаній – Жіночого соціально-політичного союзу (далі – ЖСПС), заснованого Еммелін Панкхерст та її дочками.

Якщо у Великій Британії ідеї політичного рівноправ'я жінок активно циркулювали вже у ХІХ ст. і в останній його третині домінували над іншими проблемами в феміністичному середовищі, то у Російській імперії ситуація дещо відрізнялася. Багато в чому і через те, що у країні на той час не було загальнодержавного представницького органу. У ХІХ ст. російські феміністки насамперед опікувалися питаннями освіти та зайнятості. І хоча рівноправ'я в освітній сфері досягти не вдалося, у країні постала система жіночої вищої та середньої спеціальної освіти, яка відіграла важливу роль для самореалізації. Крім того, було суттєво розширено перелік професій, які могли обіймати жінки, зокрема, вони увійшли до медичної та освітнянської сфер [7]. Натомість у Великій Британії стати лікарем жінці було значно складніше, тому тривалий час їх були одиниці. Проте на початку ХХ ст. британки почали дуже активно освоювати професію фармацевта і станом на 1908 рік серед тих, хто вирішив здобути цю кваліфікацію, жінки становили майже дві третини [21, с. 116].

Суфражизм у Росії активізувався з появою Державної думи у 1905 році і наданням права голосу широким верствам чоловічого населення. Стаття 6 розділу І Положення про вибори до Державної Думи від 6 серпня 1905 року передбачала, що «у виборах не беруть участі: 1) особи жіночої статі; 2) особи, молодші 25-ти років; 3) ті, хто навчається в навчальних закладах; 4) військові чини армії і флоту, які перебувають на дійсній військовій службі; 5) бродячі іногородці; 6) іноземні піддані» [4]. Жіночу частину населення подібна ситуація обурила, внаслідок чого постали організації, метою діяльності яких було політичне рівноправ'я. Серед них – Жіноча прогресивна партія (1905 рік), Російська ліга рівноправ'я жінок (1907 рік). Одним із перших питань надання права голосу жінкам порушило Російське жіноче взаємно-благодійне товариство (1895 рік) [3, с. 149–152].

На відміну від британських колег, члени цих організацій не обмежувалися вимогами надати жінкам право голосу. Вони не були суто феміністичними і виступали за широке коло демократичних змін: відміна смертної кари, загальне виборче право, розширення громадянських прав. Що ж до

реакції політичних кіл обох країн на появу нового питання на порядку денному, то слід зазначити, що у Великій Британії у другій половині XIX ст. суфражизм найактивніше підтримували рядові члени Ліберальної партії (бекбенчери).

Більшість рядових консерваторів мала стійкі упередження щодо надання політичних прав жінкам. Водночас очільники і торі, і вігів нерідко публічно висловлювалися на підтримку політичного рівноправ'я статей, проте не були активними у вирішенні цієї проблеми [15, с. 102–103]. Серед лейбористів, які вийшли на політичну арену у 1900 році, було багато прихильників суфражистських вимог, однак як і у попередніх двох політичних силах, у них не було однастайності щодо вирішення вказаної проблеми.

Дуже нагадує британський досвід кінця XIX – початку XX ст. характер стосунків російських феміністок і політичних партій. Так, вони не отримали однастайної підтримки від партії кадетів, хоча мали в їхніх лавах чимало симпатиків. «Ліви» включили таку вимогу до своїх програм, однак не були активними у відстоюванні цієї позиції, а «праві» перебували в опозиції до політичного рівноправ'я жінок.

Деякі активістки, наприклад члени Союзу Рівноправ'я Жінок, відмовлялися підтримувати партії, які не робили конкретних кроків для надання жінкам виборчих прав [12]. Подібне, але з певними відмінностями, практикували і їхні британські колеги. Так, Національний союз жіночих суфражистських товариств (далі – НСЖСТ) у 1908 році підтримував тільки тих кандидатів у депутати (незалежно від партійної приналежності), які виступали за надання права голосу жінкам [19].

Тривалий час британські феміністки використовували у своїй діяльності публічні промови, розповсюдження брошур і листівок, мали власні друковані органи (“The Common Cause”, “Votes for women”). Їхні російські колеги також видавали агітаційні листівки, брошури, мали власні ЗМІ (журнали «Жіночий вісник», «Союз жінок»). У лавах активісток обох країн були представниці різних прошарків, в тому числі і робітниці [14; 12; 26, с. 131]. Російські активістки подавали петиції з вимогою політичного рівноправ'я. Так, у травні 1906 року петиція із 4500 підписами надійшла до I Державної Думи; згодом до II Державної думи надійшла петиція вже із 7000 підписів [12].

У британському суфражистському русі також був період петиційних кампаній. Одна з перших петицій за надання жінкам виборчих прав надійшла до парламенту у 1866 році і вміщувала 1499

підписів [28, с. 2]. Після цього протягом багатьох років британки подавали схожі за змістом петиції, кількість підписантів зростала, однак справа та і не зрушила з мертвої точки. Якщо оцінювати ефективність петиційних кампаній у Росії, то там вона була значно вищою і досить швидко отримала позитивний результат з боку політичних кіл. Вимоги російських феміністок щодо надання жінкам права голосу досить швидко були підтримані на місцевому рівні Московською міською Думою, з'їздом земських діячів [12], а згодом і на національному рівні.

Цікаво, що і рух противників надання жінкам виборчих прав оформився як у Росії, так і у Великій Британії [7; 12; 11; 16]. Однак лише в останній він набув значних масштабів, як і протистояння активістів суфражизму з урядом. Останнє тривало до початку Першої світової війни і включало в себе численні мирні та мілітантські акції перших, на які уряд нерідко реагував дуже жорсткими методами. Серед них варто згадати віднесення ув'язнених мілітанток до злочинців другої чи третьої категорій, тобто таких, які були заарештовані за кримінальні, а не політичні злочини.

За тогочасним британським законодавством усіх ув'язнів поділяли на три категорії. До першої зараховували політичних злочинців. Режим їхнього утримання був порівняно помірним. Їм дозволяли читати газети та книги, бачитися з друзями, листуватися з рідними та близькими людьми, носити власний одяг і харчуватися принесеними їм продуктами. В'язнями другої та третьої категорії були кримінальні злочинці, які потрапили до тюрми за скоєння тяжких злочинів, фінансові махінації тощо. Таких арештантів повністю ізолювали від суспільства. Вони зобов'язувалися носити тюремне вбрання, їли тамтешній невибагливий харч, не мали права читати та листуватися [17]. На кампанію голодувань мілітанток, яка почалася із 1909 року, уряд відповів примусовим годуванням, яке у край негативно відбилося на здоров'ї ув'язнених [18, с. 238].

Градус напруження у суспільстві продовжував зростати, однак був фактично нейтралізований вступом Великої Британії у Першу світову війну. Лідерки найбільших суфражистських організацій поміркованого та радикального крил оголосили про припинення кампаній на час війни і спрямування своїх зусиль на допомогу фронту. Деяка частина суфражистів вирішила підтримати пацифістський рух, тому невеликий контингент британок усе ж був представлений на Інтернаціональному жіночому конгресі в Гаазі (Нідерланди) [25, с. 3].

На противагу британським колегам, пацифізм не був розповсюджений серед російських феміністок, які також з початку війни здебільшого зайняли патріотичну позицію і заявили про спрямування зусиль на допомогу фронту. Їхньої делегації не було ні в Гаазі, ні на інших пацифістських заходах. Водночас із 1916 року сумніви у потрібності війни і заклики до її припинення дедалі активніше лунали з боку більшовиків [26, с. 128, 134].

Під час війни британки активно працювали на допомогу фронту як медсестри, волонтерки, членкині допоміжних жіночих організацій при армії та на роботах у тилу. Жінок заохочували замінювати чоловіків на роботах, які донедавна вважалися чоловічими, проходити муштру, виконувати допоміжні роботи в спеціальних організаціях при армії. У соціальному ж дискурсі здебільшого возвеличувалася робота медсестер [13, с. 47], яка не йшла у розріз з уявленнями про жіночність. Решта ж британок (членкині допоміжних організацій, робітниці військових заводів) здебільшого критикувалися і звинувачувалися у «легкій» поведінці [2, с. 357].

У Росії в роки Першої світової війни долучення жінок до роботи на потреби війни також активно пропагувалося, однак про їхню участь у ній як солдатів на перших порах не йшлося. Жінок прагнули бачити медсестрами або задіяними у благодійництві, соціальних службах [26, с. 124, 126]. Поки у британському соціумі членкинь допоміжних організацій критикували за подібну до військової уніформу, в якій вбачали зазіхання на подвиг чоловіків у війні, в Росії влітку 1917 року почали формувати жіночі батальйони смерті з метою підвищити бойовий дух армії, припинити дезертирство, невиконання наказів та інші негативні явища, які стрімко набирали обертів серед солдатів-чоловіків. І хоча безпосередню участь у боях брав тільки Ударний батальйон смерті під командуванням М. Бочкарьової, створювалися й інші. Ставлення до жінок, які служили в таких формуваннях, з боку побратимів було негативне і презирливе. Їх називали «дівчатами легкої поведінки», хоча це були такі ж солдати, яких так само готували до участі у бойових діях, частина з них побувала на полі бою. Набір до жіночих батальйонів припинився у серпні 1917 року, а в листопаді їх розформували [1, с. 137–141].

У Росії, як і у Великій Британії, в роки Першої світової війни склалася сприятлива ситуація для реформування виборчої системи. Якщо у першій країні вона була зумовлена наявним на той час цензом осілості, який перешкоджав мобілізованим до армії та тим, хто вимушено переїхав до

інших територіальних одиниць, проголосувати на виборах, то у другій нагода була спричинена Лютневою революцією 1917 року [26, с. 130]. Попри активне обговорення у суспільстві можливості надання жінкам політичних прав Тимчасовий уряд не відразу включив жінок до електорального поля – урядова програма цього спершу не передбачала. Тільки після того, як жіночі організації 4 березня 1917 року подали спільну резолюцію з вимогою запровадження загального виборчого права для обох статей і зуміли мобілізувати велику кількість жінок (понад 40 тисяч), яка 19 березня прийшла до Таврійського палацу за відповіддю на неї, до цих вимог прислухалися. Зрештою Положенням про вибори до Установчих зборів, яке набуло чинності 11 вересня 1917 року, було запроваджено загальне виборче право для представників обох статей із 21 року [12; 26, с. 131].

Варто зауважити, що у Великій Британії суфражистки неодноразово організовували подібні і більші за масштабами мітинги на підтримку виборчих прав для жінок. Так, у червні-липні 1913 року відбулася акція під назвою «Паломництво до Лондона», яка завершилася 26 липня 50-тисячним мітингом у Лондоні [27]. Проте у Великій Британії подібні акції не мали настільки швидких результатів, як у Росії. Діяльність британських жінок протягом 1914–1918 років стала вагомим аргументом і приводом для надання деяким із них права голосу у 1918 році. Тоді його надали всім чоловікам із 21 року і жінкам, старшим 30 років, які володіли майном з річним прибутком не менше 5 фунтів стерлінгів чи були власниками будинків або дружинами власників, а також випускницям університетів [20, с. 2133–2253, 2323–2444]. Того ж року жінки старше 21 року отримали право бути обраними до Палати Громад [22, с. 1]. Цілковите урівняння виборчих прав жінок і чоловіків сталося у 1928 році згідно з «Актом про народне представництво (Рівне право голосу)» [24, с. 478]. Відтоді представники обох статей із 21-річного віку могли обирати та бути обраними до Палати Громад.

Оцінюючи готовність британок балотуватися у депутати парламенту після набуття політичних прав, мусимо констатувати, що вона була невисокою. На загальних виборах 1918 року із 1623 кандидатів у парламентарі було усього 17 жінок. Здебільшого це були активістки суфражизму, серед яких і одна з лідерок мілітанток – К. Панкхерст. Проте перемогла на цих виборах лише одна жінка – ірландська феміністка і націоналістка графиня К. Маркевич, яка з політичних причин відмовилася від місця у Палаті Громад [29, с. 4].

Наступного року на додаткових виборах пройшла до парламенту кандидатка від Консервативної партії віконтеса Н. Астор. Лише через два роки (1921 рік) до неї приєдналася ще одна жінка – депутатка від Ліберальної партії М. Вінтрінгем. У 1923 році у Палаті Громад з'явилося три лейбористки – М. Бонфілд, А.С. Лоуренс і Д. Джоусон. М. Бонфілд у січні 1924 року обійняла посаду заступниці держсекретаря у міністерстві праці в уряді лейбориста Р. Макдональда і стала першою у Великій Британії жінкою, яка отримала міністерську посаду [29, с. 4–5].

Що ж до російських феміністок, то П. Шишкіна-Явейн у червні 1917 року увійшла до Комісії з розроблення проекту Конституції, а членкиня Конституційно-демократичної партії графиня С. Паніна стала першою жінкою у світі, яка увійшла до складу уряду. Дослідниця О. Шнирова помилково стверджує, що графиня стала міністром державного піклування [26, с. 135], хоча насправді із травня 1917 року вона обіймала посаду його заступниці, міністром же був Д. Шаховський. Із серпня С. Паніна – заступниця міністра народної освіти (С. Ольденбурга, С. Салазкіна) [8, с. 18].

Після здобуття права голосу російські феміністки і надалі намагалися бути активною частиною суспільства і домагалися розширення прав для жінок, зокрема у шлюбно-сімейній сфері та на ринку праці. Однак нова революція і прихід до влади більшовиків фактично поставили хрест на самостійному жіночому рухові, а багатьох його представниць із середнього та вищого прошарків невдовзі виключили з електорального поля.

Згідно з конституцією РСФРР 1918 року, яка лягла в основу конституцій решти радянських держав цього періоду, право обирати і бути обраними до Рад мали «незалежно від віросповідання, національності, осілості такі обох статей громадяни Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, яким на день виборів виповнилося 18 років: 1) всі, які добувають засоби для життя продуктивною і суспільно корисною працею, а також особи, зайняті домашнім господарством, що забезпечує для перших можливість продуктивної праці: робітники і службовці усіх видів і категорій, зайняті у промисловості, торгівлі, сільському господарстві, селяни і козак-хлібороби, які не користуються найманою працею з метою отримання прибутку; 2) солдати радянської армії і флоту; 3) громадяни, які входять до категорій, перерахованих у пунктах «1» і «2» цієї статті, що втратили тією чи іншою мірою працездатність» (ст. 64) [5].

Натомість наступною статтею позбавлялася права голосу низка як жінок, так і чоловіків: «Не обирають і не можуть бути обраними, хоча б вони входили в одну з таких категорій: 1) особи, які вдаються до найманої праці з метою отримання прибутку; 2) особи, які живуть на нетрудовий дохід: відсотки з капіталу, доходи з підприємств, надходження з майна; 3) приватні торговці, торговельні і комерційні посередники; 4) монахи та духовні служителі церков і релігійних культів; 5) службовці і агенти колишньої поліції, особливого корпусу жандармів і охоронних відділень, а також члени дому, що царював у Росії; 6) особи, визнані в установленому порядку душевнохворими або божевільними, а також особи, які перебувають під опікою; 7) особи, засуджені за корисливі та ганебні злочини, на термін, встановлений законом або судовим вироком» (ст. 65) [5; 6].

Тобто, в радянських країнах право голосу надали представникам обох статей за економічною та віковою ознаками, позбавивши його багатьох осіб середнього та вищого прошарків. Водночас у Великій Британії у 1918-1928 роках для жінок воно базувалося на віковому та майновому цензах – позбавлялися права обирати представника до Палати Громад незаможні жінки до 30 років; для чоловіків же – тільки на віковому цензу (голосували із 21 року).

Висновки. Таким чином, проблема надання політичних прав у XIX ст. вже перебувала на порядку денному активістів жіночого руху у Великій Британії і домінувала над іншими питаннями, пов'язаними з правовим статусом жінок у суспільстві. Натомість політична система Російської імперії до початку XX ст. не передбачала наявності загальнодержавного представницького органу, тому перш ніж домагатися права голосу для тієї чи іншої частини населення, потрібно було створити такий орган. У зв'язку з цим жіночий рух у Росії в цей період орієнтувався насамперед на розширення прав в освітній, шлюбно-сімейній сферах, а також на ринку праці, досягши на цій стежі чималих результатів.

Якщо британські суфражистки станом на початок XX ст. після кількох десятків років боротьби повністю зосередилися на вимозі надати право голосу жінкам, то російські активістки, які з 1905 року (часу появи Державної Думи) почали активно домагатися політичних прав, цією вимогою не обмежувалися і паралельно виступали за широке коло демократичних змін (відміна смертної кари, розширення громадянських прав).

Багато подібностей можна побачити, порівнюючи позиції політичних партій щодо надання жінкам виборчих прав у Росії та Великій Британії. Адже політичні еліти обох держав тривалий час не додавали до своїх програмних документів положення про політичні права для жінок, хоча серед них була значна частина осіб, які підтримували цю вимогу. Однак у першій країні політичні процеси, спрямовані на перебудову принципів формування електорату на умовах паритету представників двох статей, протікали значно швидше. Російські політичні еліти задовольнили вимоги активістів після порівняно нетривалої боротьби (приблизно 12 років у Росії проти більше ніж півстоліття у Великій Британії).

Практично повністю збігалися методи діяльності російських феміністок і британського конституційного крила суфражизму: вони готували та подавали до державних органів петиції, вдавалися до публічних промов, розповсюджували агітаційні листівки та брошури, мали власні ЗМІ, на шпальтах яких висвітлювали відповідну тематику, організували мітинги. Однак суттєво відрізнялася реакція влади на подібні заходи. У Великій Британії вона тривалий час відверто ігнорувала суфражистів, а їхні прихильники мобілізувалися неохоче, на відміну від противників, внаслідок чого за роки суфражистських кампаній у суспільстві викристалізувався досить потужний антисуфражистський рух.

На противагу цьому соціум Російської імперії, який у 1917 році сколихнули революційні події, і так був готовий до кардинальних політичних змін. Тому його політичні еліти досить швидко задовольнили вимоги надати жінкам право голосу. Жінки ж зуміли швидко мобілізуватися, подати відповідну резолюцію й організувати велелюдний мітинг на її підтримку. І це попри те, що вони не мали досвіду у десятки років боротьби за політичне рівноправ'я. Хоча у російському суспільстві рух опонентів таким змінам теж був, однак він не здобув достатньої ваги.

Що ж до соціального складу жіночого руху у Великій Британії та Російській імперії, то для обох держав була характерна участь у ньому представниць багатьох прошарків населення, зокрема середнього та робітничого. Однак, якщо у Великій Британії у 1918 році через майновий ценз право голосу насамперед отримали представниці середнього і вищого прошарків, то у Росії після нетривалого існування загального виборчого права для обох статей на основі вікового цензу внаслідок Жовтневої революції з числа електорату було виключено чимало представників середнього та вищого прошарків. З приходом до влади більшовиків самостійний жіночий рух практично припинив своє існування. Водночас у Великій Британії після надання права голосу частині жінок він продовжував діяльність, але зі значно меншою активністю, ніж у попередні роки.

Список літератури:

1. Абашева Ж.В. Московский женский батальон смерти в годы Первой мировой войны: из истории создания // Псковский военно-исторический вестник. № 1. 2015. С. 137–141.
2. Абрамс Л. Формирование европейской женщины новой эпохи 1789-1918 / пер. с англ. Е. Незлобиной. М. : Издательский дом Государственного университета Высшей школы экономики, 2011. 408 с.
3. Банникова Н.Ф., Миняшев В.С. Всероссийский союз равноправия женщин в борьбе за всеобщее избирательное право в 1905-1907 годах // Самарский научный вестник. № 6 (2(19)). 2017. С. 149–152.
4. Высочайше утвержденное положение о выборах в Государственную Думу 1905 года, августа 6. URL: <https://bit.ly/3iLVnpgj> (дата обращения: 25.01.2021).
5. Конституция (основной закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики, принята V Всероссийским съездом Советов в заседании от 10 июля 1918 года. URL: <https://bit.ly/3a2p7wb> (дата обращения: 25.01.2021).
6. Конституция Украинской Социалистической Советской Республики, утвержденная Всеукраинским Съездом Советов в заседании 10-го марта 1919 года и принятая в окончательной редакции Всеукраинским Центральным Исполнительным Комитетом в заседании 14 марта 1919 года. URL: <https://bit.ly/3sXzhXJ> (дата обращения: 25.01.2021).
7. Куприна И.В. Феминистское движение в России во второй половине XIX – в начале XX вв. : дисс. канд. ист. наук: 07.00.02. Москва, 2000. 148 с. URL: <https://bit.ly/3qOMLTF> (дата обращения: 25.01.2021).
8. Линденмайер А. Графиня Софья Владимировна Панина в истории русской филантропии и демократии // Мыслящие миры российского либерализма: графиня Софья Владимировна Панина (1871-1956). Материалы Международного научного colloquiuma. Москва, 29-31 мая 2011 года. М., 2012. С. 9–26.
9. Сорокина М.Ю. От составителя // Мыслящие миры российского либерализма: графиня Софья Владимировна Панина (1871-1956). Материалы Международного научного colloquiuma. Москва, 29-31 мая 2011 года. М., 2012. С. 7–8.

10. Успенская В.И. Суфражизм в истории феминизма // Женщины в социальной истории России. Тверь, 1997. С. 70–80.
11. Шнырова О.В. Антисуфражизм как зеркало суфражизма // Диалог со временем. 2007. № 19. С. 253–283.
12. Юкина И.И. Женское движение России, ценз пола и суфражизм. URL: <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/yukina.htm> (дата обращения: 25.01.2021).
13. Asquith H. How Do We Stand To-day? A Speech Delivered by the Right Hon. H.H. Asquith, Prime Minister in The House Of Commons, on The 2nd November, 1915. London : T. Fisher Unwin, Ltd., 1915. 48 p.
14. Bartley P. Suffragettes, Class and Pit-Brow Women. URL: <https://bit.ly/3sWI5Nd> (date of the request: 25.01.2021).
15. Bartley P. Votes for Women: 1860-1928. London : Hodder Education, 2007. 186 p.
16. Bush J. Women Against the Vote. Female Anti-Suffragism in Britain. New York : Oxford University Press, 2007. 340 p.
17. Leaflet № 47 “The Treatment of the Suffragettes in Prison”. 1908. London : Clements Inn, W.C.
18. Lytton C. Prisons and Prisoners: Some Personal Experiences. Peterborough : Broadview Press, 2008. 371 p.
19. National Union of Women’s Suffrage Societies. The Policy of the National Union of Women’s Suffrage Societies (1907-1908). URL: <https://bit.ly/3iSyrqA> (date of the request: 25.01.2021).
20. Official Reports 5th Series Parliamentary Debates: Commons (Apr 30-May 25, 1917) // Hansard the Official Report of debates in Parliament. 1917. Vol. XCIII. Cols. 2133–2253, 2323–2444.
21. Outside the gates. Women // The British journal of nursing. 1908. 8 Feb. P. 116.
22. Parliament (Qualification of Women) Act, 1918: CH. 47.8 & 9 GEO.5. Official edition. London : Eyre and Spottiswoode, Ltd., 1918. 1 p.
23. Representation of the People (Equal Franchise) Act, 1928 : Ch. 12 (Britisches Reich). 1929. P. 478.
24. Representation of the People (Equal Franchise) Bill (29 March). 1928. Cols. 1359–1448.
25. Resolutions adopted // International congress of women. The Hague (April 28th to May 1st 1915). Amsterdam : N.V. “Concordia”, 1915. 15 p.
26. Shnyrova O. Feminism and Suffrage in Russia: Women, War and Revolution 1914-1917 // The Women’s Movement in Wartime. International Perspectives, 1914-19 / ed. Alison S. FellIngrid Sharp. London : Palgrave Macmillan, 2007. P. 124–140.
27. The 1913 Suffrage Pilgrimage: peaceful protest and local disorder. URL: <https://bit.ly/39apYvB> (date of the request: 25.01.2021).
28. Wingerden S.A. The Women’s Suffrage Movement in Britain, 1866-1928. New-York : Palgrave Macmillan, 1999. 227 p.
29. Women in the House of Commons. London : House of Commons Information Office, 2010. 12 p.

Zalietok N.V. FEMINISM AND VOTES FOR WOMEN IN THE RUSSIAN EMPIRE AND GREAT BRITAIN IN THE EARLY 20 CENTURY: A COMPARATIVE DESCRIPTION

The time from the end of the XIX to the first decades of the XX century for many countries around the world, including the Russian Empire and Great Britain, has been marked by the slogans of women’s emancipation and women’s obtaining of political and other rights. This was largely due to the hard work of feminist activists. Depending on the country, this movement had certain features that are of considerable interest in the context of studying the women’s movement as a global phenomenon, as well as the development of societies of different states at a particular historical stage.

The article presents a comparative description of the peculiarities of the feminist movement in the context of granting women the right to vote in the Russian Empire and Great Britain in the early XX century.

The author concludes that the problem of granting political rights to women appeared among the demands of activists of women’s movements in the Russian Empire later than in Great Britain and was not the main one for them, while for the British suffragists it was a matter of high priority since the XIX century. Many similarities are observed when comparing the characteristics of activists’ support by political elites, but in the Russian Empire, political processes aimed at restructuring the principles of electorate formation on the basis of gender equality proceeded much faster.

The methods of activity of Russian feminists and the constitutional wing of the British suffragists were almost the same, but the reaction of the authorities and society to them was different. In both countries, representatives of various classes took part in the feminist movement, but above all the middle and working classes. The conditions under which women were granted political rights in Great Britain and Russia were differed and in Russia, after the universal suffrage was granted in 1917 as a result of the February Revolution, there was a setback after October Revolution, when many representatives of the middle and upper classes were excluded from the electorate.

Key words: *women’s movement, feminism, suffrage movement, suffrage, Great Britain, Russian Empire.*